

بررسی سوزن‌دوزی لباس بندرعباس و کاربرد آن در لباس

اسما زارع پور

کارشناسی تکنولوژی طراحی و دوخت دانشگاه الزهرا بوشهر

چکیده

دور شدن مختصات پوشش زن و مرد ایرانی از الگوهای کهن و سنتی ایرانی موجب فراموشی تاریخ و پیشینه سنتی و کهن اقوام ایرانی است باید پذیرفت کارکرد پوشش با طرح و نقش و سبک سنتی از دید ظاهری اهمیت خود را دارد و نقش زیادی در تغییرات فرهنگی جامعه ایفا می‌کند و از سوی دیگر به دلیل آن‌که پوشاک سنتی دارای الگوی حجاب و حفظ عفت هستند استفاده از این الگوها در پوشش امروزی، تأثیر مستقیمی در فرهنگ عفاف و حجاب دارد از این رو بسیار ضروری و مهم است که قشر دانشگاهی ما با مطالعات و انجام تحقیقات در زمینه هنرهای سنتی بتوانند الگوهای مناسبی را برای حفظ هویت انسانی و فرهنگی مردم متناسب با فرهنگ حاکم به وجود آورند رودوزی‌های سنتی دارای اهمیت خاصی است و با آداب و رسوم و فرهنگ ملل ارتباط تنگاتنگ دارد زنان در این فعالیت نقش اصلی را بر عهده دارند در ایران نیز هنر رودوزی و جایگاه ویژه‌ای دارد ارتباطات سیاسی و تجاری ایران با دیگر کشورها از زمان هخامنشیان وجود داشته گسترش یافته است. به دنبال فعالیت‌های تجاری در ناحیه هرمزگان ارتباط فرهنگی و هنری میان ایران و دیگر کشورها افزایش یافته و زمینه‌ساز تأثیر هنر بر یکدیگر گردید. محور اصلی این پژوهش بررسی نقوش به‌کاررفته در رودوزی‌های پوشاک بانوان هرمزگان می‌باشد در این پژوهش نقوش رودوزی‌های هرمزگان مورد بررسی قرار گرفته‌اند بر این اساس ابتدا به معرفی انواع رودوزی‌ها پرداخته شده و سپس نقوش آن‌ها معرفی شده‌اند. این نقوش به سه گروه نقوش هندسی گیاهی و حیوانی تقسیم‌بندی می‌شوند که هر گروه انواع دیگری را شامل می‌شود و این نقوش در اکثر البسه زنان هرمزگان دیده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: رودوزی نقوش سنتی، پوشاک، هرمزگان

مقدمه

باستان شناسان آثار کشف شده در ایران باستان از زیر خاک بیرون آورده اند و حکایت از آن دارند که ساکنین کشورهای دیگر و ایران از دوران کهن با هم ارتباط و مبادلات تجاری داشته اند. در دوره ساسانیان روابط سیاسی بازرگانی و فرهنگی برقرار بود در جنوب این امپراتوری یعنی ایالت مغلستان، که شامل منطقه هرمزگان و اطراف تنگه هرمز، بود به دلیل ارتباط مستقیم دریانوردان این منطقه که سفرهای زیادی به سراسر حوزه خلیج فارس و دریای عمان، پاکستان هند و آفریقا داشتند؛ ارتباط بیشتری با همسایگان وجود داشت و این مساله نقش زیادی را در رونق تجارت و ارتباطات ایفا میکرد (امیرزاده ۱۳۸۸: ۲۹۰).

از میان اقوام ایرانی مردم اصیلی که ساکن بندر عباس هستند ویژگیهای فرهنگی و بافت اصیل بومی، رونق و حفظ صنایع دستی در زمینه های پوشاک و حصیر بافی و ..... همیشه مورد توجه بوده اند. پوشاک سنتی زنان بندر عباس از جمله میراثی است که هر کدام از ترکیب، نقوش رنگ و از همه مهم تر ذهن گره خورده ی طراح و هنرمند با طبیعت به وجود آمده اند پوشاک از نیازهای اولیه بشر بوده است که در هر یک از جوامع از لحاظ طرح نوع، دوخت، جنس رنگ و ... تأثیر پذیر از الگوهای فرهنگی و قومی مرسوم در همان منطقه بوده است در واقع متمایز کننده هر یک از جامعه های قومی و طایفه ای همانا پوشاک بومی و سنتی آن ها بوده است لباس سنتی مانند هنر سنتی از تکرار رونق می گیرد زیرا اصل و باطن امر تغییر نمی کند بلکه مرتب تجدید می شود که در میان پوشش زنان بندر عباس این امر به خوبی مشهود است .

تاریخچه سوزن دوزی

به روایت تاریخ ۱۰۵ سال پیش از میلاد مسیح بنا به یک سنت دولت چین بر سر مهر آوردن همسایه غربی خود ایران قطعاتی از پارچه های زری دوزی شده راه همراه با نمایندگانی بیمه ایران فرستاد ۷۳۳ سال بعد یعنی در سال ۶۲۸ میلادی هنگامی که هراکلیوس امپراتور روم دستگرد را تصرف و غارت کرد گرانبهاترین غنایمی که به دست آورد دوزیهای چینی بود و همین امر باعث شد تا این تصور در اذهان بنشیند که برای اولین بار زری دوزی از چین به ایران راه یافته اند حال آنکه نتیجه کاوشهای باستان شناسی در روسیه حکایت از آن دارد که در سده سوم پیش از میلاد زری دوزی و تولید پارچه در ایران رواج داشته و ایرانیان به وسیله نخهای زرین ظرافت تایید شده تصویر برگ مو و بی چک بر روی پارچه های پشمی دوخته و در قرنهای بعد سوزندوزیهای همسایه ایران تقلیدی از فرآورده های ایرانی است هم چنین استادی در دست است که نشان خدمت سوزن دوزی در ایران به سالهای ۳۳۰ تا ۵۵۰ پیش از میلاد پیوند میدهد.

علاوه بر این مدارک و باز یافته های تولیدی دیگر دلیل بر این دارد که در سالهای نخستین ظهور اسلام به موازات بافت پارچه های پشمی و پرده های ابریشمی فاخر در شهر فسا و فرش های عالی در جهرم و جامعهای حریر در اصفهان زیبا در طبرستان رواج داشته است در یک کلام میتوان گفت رودوزیهای پارچه از روزگاری در قسمت های مختلف رونق و رواج داشته است که در هر دور استوری به نحوه پارچه دست بافت ساده توسط نخاع رنگین با کمک و ابزار و وسایل ساده ابتدا محکوم شده و هم اینکه نیز علیرغم و عرضه انواع پارچه های نقشدار هنوز گوشه ای از کشورمان مرکز تولید و تهیه نمونه هایی از محصولات سوزن دوزی شده محسوب می شود. در این میان بخشهای مختلفی از مختلف استان سیستان و بلوچستان در شهرهای مهاباد اصفهان بندر عباس میناب بندرلنگه رشت کرمان ماهان شهرتی افزون تر از دیگر مناطق دارند و زنان و دختران بازو با صبر و حوصله ای در خود دارد با استفاده از نخ های رنگین ابریشم پشم و الیاف مصنوعی نهایی دارای روکش فلزی و دیدنی ترین نقشها را بر روی پارچه میدوزد و حاصل کارشان در هیئت محصولات نظیر سجاده جا قرآنی پرده لباس شلوار و به گفته است که برای تعدیل لباس این دوره قبلی سینههای دامن زنانه اطراف مقنعه روسری چادر سجاده مورد استفاده قرار گرفته است که باعث می شود سوزن دوزی ایران این هنر گمنام و بی ادعا به شکل به شکلی بتواند در زندگی طبقات مختلف شهری و روستائی جایی برخوردار باشند .

تاریخچه رودوزی‌های استان هرمزگان و رسومی خاص

استان هرمزگان در جنوب ایران قرار دارد و فرهنگ ریشه دار و قدیمی آن در کنار آداب . مورد توجه بسیاری از تاریخ شناسان است. هرمزگان جایگاه ویژه‌ای در صنایع دستی ایران دارد و بیشتر تولیدات آن نیز توسط زنان و دختران منطقه انجام می‌شود. میتوان گفت دست سازه های این استان با زیبایی و طراحی چشم نواز بیشتر جنبه مصرف محلی دارد و معمولاً فصلی است .

به روایت تاریخ ۱۰۵ سال پیش از میلاد مسیح بنا به یک سنت دولت چین بر سر مهرآور دن همسایه غربی خود ایران قطعاتی از پارچه های زری دوزی شده راه همراه با نمایندگانی بیمه ایران فرستاد ۷۳۳ سال بعد یعنی در سال ۶۲۸ میلادی هنگامی که هراکلیوس امپراتور روم دستگرد را تصرف و غارت کرد . گرانبهارترین غنایمی که به دست آورد دوزیهای چینی بود و همین امر باعث شد تا این تصور در اذهان بنشیند که برای اولین بار زری دوزی از چین به ایران راه یافته اند حال آنکه نتیجه کاوشهای باستان شناسی در روسیه حکایت از آن دارد که در سده سوم پیش از میلاد زری دوزی و تولید پارچه در ایران رواج داشته و ایرانیان به وسیله نخهای زرین ظرافت تایید شده تصویر برگ مو و بی چک بر روی پارچه های پشمی دوخته و در قرنهای بعد سوزندوزیهای همسایه ایران تقلیدی از فرآورده های ایرانی بوده است هم چنین اسنادی در دست است که نشان خدمت سوزن دوزی در ایران به سالهای ۳۳۰ تا ۵۵۰ پیش از میلاد پیوند میدهد و مجموعه درباره سابقه تولید این کار چه فرآورده هایی در ایران گفتمنی است که طی ۷ حفريات باستان شناسی انجام شده است و در منطقه لولمان منتهی به منتهی الیه شرق ایران قطعه مليله دوزی و قلاب دوزی پیدا شده است .

رودوزی

رودوزی شیوه ای تزئینی برای سطح پارچه است که با استفاده از سوزن بر روی پارچه انجام می گیرد (معین، ۱۳۸۹، ج ۲ : ۱۶۲۰) رودوزی دوخت و دوزی که در ظاهر و روی کفش و لباس و توشک و توشک صندلی اتومبیل و امثال آنها بکنند در مقابل تودوزی یا زیردوزی است (دهخدا، ۱۳۹۰، ج ۸: ۱۱۲۱۱). این شیوه هنرمندان از انواع پارچه ها برای رودوزی استفاده میکنند و معمولاً زنان نقش اصلی را در این تولیدات بر عهده دارند و، پوشاک اثاث منزل دیوار کوبها و دستمالها رودوزی می شوند. این هنر قدمت بسیار طولانی در ایران دارد با توجه به کاشیها و آثار مکشوفه از شوش و تخت جمشید پژوهشگران دریافته اند که لباسهای درباریان و پادشاه به صورت برجسته بوده و بنا بر نظر بسیاری از آنان این برجستگی ها نمایانگر تزئین پارچه ها با رودوزی است همچنین مجسمه های کهنی که از نقاط مختلف ایران یافت شده انسانها را با لباسهای فاخر و تزیین شده نشان میدهند که این امر می تواند کاربرد رودوزی را در ایران باستان نشان دهد (بهشتی، پور ۱۳۴۲، ۳۴). قدیمیترین نمونه به جای مانده از رودوزی‌های ایرانی متعلق به دوره سلجوقیان است. در بخش جنوبی کشور استان هرمزگان همواره یکی از قطبهای تولیدات رودوزی بوده. است این ناحیه، بندری به دلیل ارتباطات تجاری با سایر کشورها از جمله هند همواره تحت تأثیر هنر آنها قرار گرفته. است مبادلات تجاری و بازرگانی وقایع و جنگها، مهاجرت تجار و هنرمندان از عوامل موثری بوده است که هنرمندان از آرایه‌های تزئینی مشترک یا بسیار نزدیک به هم در تولیدات خود استفاده کنند (توسلی ۱۳۷۸: ۶۰) و لذا در رودوزی‌های ایرانی، بالاخص در مناطق بندری جنوبی ایران نظیر استان، هرمزگان که امکان مبادلات تجاری با سایر کشورها امکان پذیر بوده به وفور میتوان نگاره‌های تزئینی مشترکی را در رودوزی ها ملاحظه کرد .

استان هرمزگان

استان هرمزگان در جنوب ایران و در شمال تنگه هرمز قرار دارد کرانه های این استان در شرق به دریای عمان و در غرب به

خلیج فارس می‌رسد این استان حدود ۶۸ هزار کیلومتر مربع مساحت دارد که از این نظر هشتمین استان کشور است (بختیاری، ۱۳۸۴).

بافت جمعیتی استان تنوع فراوانی دارد از شرق با فرهنگ و سنن بلوچها شروع می‌شود و پوشش مردم به خصوص زنان بسیار شبیه بانوان بلوچ می‌باشد و در مرکز و غرب استان زنان بیشتر لباس بومی خود را که پوشش مشهور بندری است لباسی با پارچه های رنگی شاد به رنگهای قرمز، سبز زرد و آبی که اکثراً زری بافی) شده‌اند را بر تن می کنند. شکوفایی منطقه هرمزگان و اطراف تنگه هرمز به دلیل ارتباط دریانوردان منطقه با پاکستان هند و آفریقا بوده است. این مسئله نقش زیادی در رونق تجارت و ارتباطات فرامنطقه ای داشت .

انواع رودوزی ها در استان هرمزگان

رودوزی‌های استان هرمزگان را در البسه سنتی زنان بندری میتوان مشاهده کرد. این البسه شامل لباس های سنتی به نامهای شاخی کندوره لوچیو جاسکی شلوارهای بندری که شامل انواع بادله نیم بادله خوس دوزی گل اطلسی و شلوار کمیو روسری های سنتی که شامل، دستار، کلاه های سنتی یا سربند به نام لچک است البته این رودوزی‌ها را میتوان بر روی بعضی از انواع برقع، پشتیها و کوسن های سنتی هم مشاهده کرد که هر کدام مورد استفاده خاصی دارند(صفا ایسینی، ۱۳۸۹: ۱۵۳). مهمترین رودوزی‌های هرمزگان را میتوان به ۴ دسته تقسیم نمود :

۱- گلابتون دوزی

گلابتون دوزی نوعی رودوزی است که جنبه تزئینی دارد و در آن نخ گلابتون به کار میرود " (معین، ۱۳۷۵، ج ۷ : ۳۷۶). گلابتون طلائی است که از حدیده کشیده و به هیات ریسمانهای باریک ساخته باشند "دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۹ : ۱۱۳۱۷ در حال حاضر گلابتون دوزی با الیاف طلا در ایران رایج نیست و گلابتون دوزان از نخهای طلائی که دارای روکش فلزی زرد یا سفید هستند و به طور عمده در کشور هندوستان تولید می‌شوند استفاده میکنند آنان با کمک قلاب نقوش متنوعی را که اکثراً ملهم از بینش شخصی و ذهنی است بر روی پارچه می دوزند تولید کنندگان اصلی مصنوعات گلابتون دوزی شده در استان هرمزگان بیشتر زنان و دختران هستند در کلیه مناطق استان هرمزگان استفاده از شلوارهای زنانه زری دوزی شده مرسوم است. نقوشی که در گلابتون دوزی مورد استفاده قرار می گیرند عبارتند از: پیچک، تُرنج گل ساعتی نقش، محرابی گل‌های، اسلیمی گل، ختایی نقش بازوبندی، بته رومی، محرماتی یا، ستونی بته جقه ای سروچه و انواع گلها (اسدی، ۱۳۷۸:۳۱).

شکل ۱:

۲- خوس دوزی

خوس دوزی یکی از انواع رودوزی است که در زمان صفویه در بندرعباس و بلوچستان از رونق بیشتری برخوردار بوده‌است این نوع رودوزی به کمک نوارهای نقره ای با طلائی باریک و بر روی پارچه توری ریز بافت تجلی مییابد در این شیوه هنرمندان روی پارچه ستاره هایی فلزی می نشانند که برای تزئین مقنعه جلبیل یا دستار (چادر (زنانه) به کار میروند. نقوشی که بیشتر در خوس دوزی مورد توجه است، نقوش ستارگان شش پر هشت پر یا دوازده پر است. نوع نخ‌ی که در خوس دوزی مورد استفاده قرار می گیرد، نخ نقره طلائی یا نقره ای است پشت و روی پارچه خوس دوزی شده معمولاً یک نواخت بوده و از درخشش خاصی برخوردار است (بهشتی پور ۱۳۴۲)

شکل ۲

شک بافی

این هنر به وسیله نوعی هاون چوبی که جوغن "نامیده می‌شود، چند قرقره مخصوص که به "قالب" معروف است و یک بالشتک استوانه ای شکل انجام می‌شود شک به "نسبت تقاضای مصرف کننده، از ۶ میلیمتر تا ۵ سانتی متر پهنا دارد. باریک ترین نوع آن زری "یک فضله و پهنترین شک مرافعی" نام دارد که از آن برای تزئین لبه آستین، دمپای، شلوار دور یقه پیش سینه لبه دامن لباسهای زنانه و نیز اطراف مقنعه و سجاده استفاده می شود (صفا ایسینی، ۱۳۸۹).

شکل ۳

بادله دوزی

این هنر که در پاره ای از نقاط استان هرمزگان تلی "بافی نیز نامیده می‌شود عبارت است از به هم پیوستن چند نوع زری و شک به گونه ای که شک در وسط و زیرهای کوچک در اطراف آن قرار گیرد. از بادله که به شکل نوارهایی با پهنای ۱۵ سانتیمتر تولید می‌شود برای تزئین لبه دمپای شلوارهای زنانه استفاده می‌شود. شلوارهای بادله دوزی معمولاً مخصوص استفاده نوعروسان جنوبی است و گاهی در مراسم عروسی سایر زنان نیز از آن استفاده میکنند که دارای دکمه هایی با نخ ابریشمی است و با شیارهای که در بغل ساق پا دارد باز و بسته می‌شود (بهشتی پور، ۱۳۴۲).

کاربرد نقش مایه های گیاهی در رودوزی

نقوش گیاهان تجریدی همواره مورد پسند هنرمندان ایرانی بوده است و به وفور در آثار هندی نیز دیده می‌شود. گاه گیاهان و گلها در کنار موضوعات تزئینی دیگری دوخته شده‌اند گلها به صورت تکراری و مجرد با نظم خاصی روی پارچه ها رودوزی شده‌اند یا به صورت دسته گل‌های افشان و چند شاخه ای به‌کاررفته اند. گل‌های تک و یا تجریدی به صورت تکرار در پشت هم و یا با فاصله در رودوزی هر دو منطقه استفاده می‌شوند (هال، ۱۳۸۳). نوع، نقش نخ‌های به کار برده شده و میزان تراکم دوختها بر روی لباس می تواند معرف موقعیت اجتماعی پوشنده آن باشد.

کاربرد نقش مایه‌های حیوانی در رودوزی

نقش پرندگان و سایر جانوران بر روی پارچه ها رودوزی شده. است نقوشی که در این پارچه ها دیده می‌شود متنوع بوده و معمولاً حیوانات در کنار نقوش دیگری مانند گیاهان و گلها قرار گرفته‌اند. پرندگانی مانند طاووس و حیواناتی نظیر آهو بر روی سوزن‌دوزیها دیده می‌شوند این پرندگان و جانوران معمولاً در منظره ای قرار گرفته‌اند و در مجموع در این آثار از طرح پرنده بیشتر استفاده شده است. انواع گیاهان و اسلیمی ها جهت تزئین نیز به‌کاررفته اند که در برخی نمونه ها نقوش اسلیمی با گلها و بوته ها و نقش جانوران همراه شده است. طرح گل و مرغ که ریشه در هنر ایران دارد نیز بر روی پارچه ها

رودوزی

شده است

بحث و نتیجه گیری

با مطالعه و بررسی نقوش و رودوزی‌های لباس زنان بندر عباس و با توجه به اینکه طرحهای مورد استفاده در زمان معاصر نیز در واقع به نوعی ادامه همان طرحهای دورانهای گذشته با کمی تغییر و ترکیباتی جدیدتر هستند بخوبی میتوان از آن رودوزی‌ها چه در زمان گذشته و چه در زمان حال، ایده‌های جدیدی گرفت که میتواند برای طراحان و هنرمندان الهام بخش باشد همچنین جهت حفظ فرهنگ ایران باستانی و ترویج پوشاک محجبه در بین جوانان ایرانی ایده گرفتن از آثار بجای مانده از گذشتگان می تواند کمک شایانی به قشر جوانان معاصر نموده و حتی میتواند برای جهانی نمودن طرح‌ها تلاش کرد و از این طریق میتوان ایران را به جهان بهتر معرفی نماییم .

از این طرح‌ها و نقوش لباسهای سنتی زنان بندر عباس میتوان در بسیاری از صنایع مانند صنعت چرم، پارچه بافی کاغذ دیواری و ... نیز بکار برد بطوریکه میتوان با استفاده از، جنس، رنگ و نقش و طرح آن‌ها ایده گرفت و در ساخت کیف و کفش شال و روسری .... بکار برد و طرح‌های جدیدی را به بازار عرضه نمود .

نمونه‌هایی از طرحهای الهام گرفته از سوزن‌دوزی های بندر عباس

شکل ۴

منابع

- ۱-اسدی، سولماز، پوشاک زنان، هرمزگان تهران: نشر سایه، ۱۳۷۸.
- ۲-امیرزاده، همایون هرمزگان بندر عباس اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان هرمزگان، ۱۳۸۸.
- ۳-بختیاری، سعید اتواطلس ایران، تهران مؤسسه جغرافیایی و کارتگرافی گیتا شناسی، ۱۳۸۴.
- ۴-بهشتی، پور مهدی تاریخچه صنعت نساجی ایران تهران نشر اکونومیست، ۱۳۴۲.
- ۵-پاز، اوکتاویو پرتوی از هند مترجم کاوه میر، عباسی تهران نشر مرکز، ۱۳۷۸.
- ۶-توسلی، محمد مهدی پیوستگی های فرهنگی در منطقه ی آسیا از دیدگاه باستان شناسی(ایران -پاکستان) هند (اسلام آباد منزا پریس، ۱۳۷۸
- جلالی نائینی سید محمد رضا هند در یک نگاه تهران شیرازه، ۱۳۷۵.
- دهخدا، علی اکبر لغت نامه جلد ۸ تهران نشر دانشگاه تهران ۱۳۹۰
- ۹- صفا، ایسینی شایا، پوشاک زنان هرمزگان تهران نشر روشنگران و مطالعات زنان ۱۳۸۹
- ۱۰-معین، محمد ۱۳۸۹، لغت نامه فرهنگ فارسی، ج ۷ تهران: انتشارات امیر کبیر
- ۱۱- هال جیمز فرهنگ نگاره ای نمادها ترجمه رقیه بهزادی تهران فرهنگ معاصر، ۱۳۸۳